

REKABET FORUMU

HUKUK-EKONOMİ-POLİTİKA

Mayıs 2017, Sayı: 111

Rekabet Derneği, 20 Mayıs 2004 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derneğin amacı Türkiye’de rekabet ortamının ve rekabet kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bu dergide ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup Rekabet Derneği’ni bağlayıcı değildir.

Web: www.rekabetderneği.org

SIFIR KURALLI REKABET

Prof. Dr. Erdal Türkkan (erdalturkkan@hotmail.com)

Sıfır kurallı rekabet, temel özgürlüklerin mümkün kıldığı rekabetin, hiçbir koruyucu veya kısıtlayıcı kurala tabi olmadan yapılmasını ifade eder. Rekabet politikalarının etkin uygulandığı kurallı rekabetten farklı olarak, sıfır kurallı rekabette rekabetin, hiçbir kurum tarafından korunmaması veya korunamaması söz konusudur. Sıfır kurallı rekabet kavramı, rekabetin olmadığını değil, kuralsız bir biçimde yapıldığını ima eder. Bu çerçevede sıfır kurallı rekabet kavramı rekabeti yaratan tüm temel özgürlüklerin var olduğu bir ortamda anlam kazanır. Sıfır kurallı rekabet olgusu ekonomik alanda, siyaset alanında, sportif alanda vs. geçmişte çok rastlanılan bir durumdur. Rekabetçi piyasa ekonomisinin ve özgürlükçü demokrasinin gerektirdiği kurumlaşmanın gelişmesiyle birlikte sıfır kurallı rekabet olgusu gelişmiş ülkelerde önemli ölçüde tarihin sayfalarına gömülmüştür. Ancak günümüzde gelişmekte olan ülkelerde özellikle siyasi alanda sıfır kurallı rekabetin yaygın olduğu görülmektedir. Bu yazıda önce sıfır kurallı rekabet konusuna biraz daha açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bundan sonra sıfır kurallı rekabetin hangi alanlarda neden varlığını sürdürdüğü, sıfır kurallı rekabetin muhtemel fayda ve maliyetlerinin neler olduğu ve Türkiye’nin bu konuda nasıl bir durumda olduğu esas itibariyle ekonomik ve siyasi alanda rekabet göz önüne alınarak sorgulanacaktır.

Sıfır Kurallı Rekabetin Niteliği

Sıfır kurallı rekabet, rakiplerin üstünlük kazanmak veya kazançlarını diğeri aleyhine çoğaltmak için kullandıkları özgürlüklere hiçbir kısıtlama getirilmemesini ifade eder. Bu anlamda sıfır kurallı rekabet, özgürlüklerin en ileri düzeyde kullanıldığı bir rekabet türüdür. Ancak sıfır kurallı rekabet, özgürlüklere hiçbir kısıtlamanın getirilmediği bir rekabet değildir. Burada esas olan, rekabeti koruma amaçlı özgürlük kısıtlamalarının yapılmamasıdır. Burada esas itibariyle hâkim durumun rekabeti bozacak şekilde kullanılmasının ve yarışmacılar arasında yapılacak anlaşma ve birleşmelerle rekabetin ortadan kaldırılmasının yasaklanmamış olması söz konusudur. Bu çerçevede sıfır kurallı rekabet, rekabeti yok etme potansiyeline sahip olduğu gibi yok olan rekabeti yeniden canlandırma dinamiğine de sahiptir.

Özgürlüklerin en ileri düzeyde geliştiği ülkelerde saf ve mutlak bir sıfır kurallı rekabetin ekonomik, siyasi sosyal ve kültürel hayatta her alanda tam olarak geçerli olması söz konusu değildir. Çünkü her toplumda rekabetin belli kurallara göre yapılmasını teşvik eden bazı kurumsal faktörler vardır. Mülkiyetin, girişim ve akit özgürlüğünün ve diğer temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması, rekabetin de belli bir biçimde korunmasını sağlayacaktır. Örneğin zor kullanımına başvurulması rekabet olgusundan bağımsız olarak engellenen bir husustur. Sıfır kurallı rekabet olması halinde, davranışlar ve yapıların bu duruma uyum göstermesi ve rekabetin şekil değiştirmesi de mümkündür. Diğer bir ifade ile rekabet edecek ajanların sıfır kural olması durumunda alacakları bazı tedbirler söz konusu olabilecektir. Örneğin, adil bir fiyat rekabeti sağlanamıyorsa, kalite rekabeti veya mal çeşitlemesi çabaları ön plana çıkabilecektir. Ayrıca sıfır kurallı rekabetin yol açtığı yüksek maliyetlerin, yıkıcı hale gelen rekabeti kendiliğinden normal boyutlara çekmesi mümkündür. Sıfır kurallı rekabet ortamında çatışma ve anlaşma alanları rekabet alanlarından daha geniş olacaktır. Diğer bir ifade ile sıfır kurallı rekabetin en iyi göstergelerinden birisi çatışma ve anlaşma alanlarının rekabet alanları aleyhine genişlemesidir. Ancak sıfır kurallı rekabetin zaman içinde hem kendisini besleyen hem de kendisini sınırlayan sonuçlar yaratması söz konusudur. Bu çerçevede sıfır kurallı rekabet ortamında tüm rakiplerin ortadan kalkması veya etkisizleştirilmesi olasılığı vardır. Ayrıca sıfır kurallı rekabet sürecinde dengesiz hale gelen güçler

arasındaki çatışma, bazı yeni dengeleyici güçlerin (birleşmeler vs.) ortaya çıkmasına imkân verebilecektir.

Sıfır kuralın geçerli olduğu bir rekabet ortamında bazı rekabet ihlallerin yaşanması kaçınılmazdır. Rekabette sıfır kural olmasının hâkim güç oluşmasına ve bunun kötüye kullanımına neden olması söz konusudur. Ancak hâkim gücün kötüye kullanılması, sıfır maliyetli bir girişim değildir. Örneğin bir piyasada yıkıcı fiyat uygulaması hâkim firmanın önemli kayıplara razı olmasına yol açabilir. Bu durumda bazı rakiplerin varlığına imkân tanımının maliyeti, bu rakipleri yok etmenin maliyetinden daha düşük olabilir. Bu sonuç, özellikle talebin hızla geliştiği alanlarda söz konusu olacaktır. Aynı şekilde sıfır kurallı rekabette piyasalarda anlaşmaların, uyumlu eylemlerin ve kartellerin oluşması kaçınılmazdır. Ancak uyumlu eylemlerin veya kartellerin kendi içinde yarattığı menfaat farklılıkları, bu tür girişimlerin kendiliğinden sonlanmasına yol açabilecektir. Siyasette de hâkim gücün kötüye kullanılması, sıfır maliyetli bir girişim değildir. Örneğin siyasi alanda güçlü tarafın diğer tarafı baskı altına alması hem çok maliyetli bir süreçtir hem de seçmenlerde bir tepkinin oluşmasına neden olabilir. Toplumun bir kesimini dışlamanın sosyo- ekonomik maliyetleri bir ülkeyi az gelişmişliğe mahkûm edecek boyutlara ulaşabilir. Bu çerçevede sıfır rekabet ortamında yapılan siyasette iktidar tarafında bölünme eğilimlerinin ortaya çıkması da söz konusu olabilecektir.

Sıfır Kurallı Rekabetin Yaygın Olduğu Alanlar

Sıfır kurallı rekabetin en çok görüldüğü alan siyasi rekabettir. Pek çok ülkede anayasalarda, siyasi rekabeti mümkün kılacak temel özgürlükler ileri ölçüde tanınmıştır. Ancak mevcut anayasalarda ve yasalarda siyasi rekabeti koruyacak hükümler ya hiç yoktur, ya belli bir müeyyideye bağlanmadığı için anlam taşımamaktadır ya da çok sınırlı düzeydedir. Buna karşılık siyasi rekabette, rekabeti bozacak veya ortadan kaldıracak rekabet ihlalleri potansiyeli çok yüksektir. Siyasette, pek çok ülkede kuvvetler ayrılığının fiili olarak sağlanamaması veya çok sınırlı olması nedeniyle bir güç temerküzü veya sınırlandırılmamış bir hâkim güç oluşumu söz konusudur. Prensip olarak bu hâkim gücün rakip muhalif güçlerin ortadan kaldırılması veya zayıflatılması konusunda tüm imkânları kullanması mümkündür.

Siyasi rekabette dini veya etnik ayrışmaların güçlü bir iktidar oluşturma imkânını vermesi durumunda kurallı rekabetin anlamını yitirmesi ve sıfır kurallı rekabete dönüşmesi söz konusudur. Böyle bir durumda etnik veya dini kimliğe bağlılık tek üstünlük kriteri haline dönüşebilecektir. Bu durumda rekabet ortamını sağlayacak tüm temel siyasi özgürlükler tanınmış olsa ve muhtemel rekabet ihlallerini önleyecek düzenlemeler yapılmış olsa da bunların hiçbir biçimde iktidar değişikliğine yol açmaması veya siyasi rekabetin performans üzerine değil, aidiyet üzerine kurulması söz konusudur. Siyasi iktidarın zor kullanılarak (askeri darbe vs.) ele geçirildiği ülkelerde de kurallı bir rekabet ortamının olması anlam ifade etmemektedir. Çünkü siyasi iktidar değişimi rekabetten bağımsız bir biçimde gerçekleşebilmektedir. Siyasetin ekonomik rant yaratma konusunda geniş imkânlara sahip olduğu ülkelerde sıfır kurallı rekabetin tercih edilmesi daha yüksek bir olasılıktır.

Genel olarak, dışa kapalı korumacı ve devletçi ekonomilerde sıfır kurallı rekabetten çok kısıtlanmış rekabet söz konusudur. Sıfır kurallı rekabet potansiyeli, dışa açılmaya ve ekonomik özgürlüklerin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu süreçte rekabetin korunması ile ilgili bazı düzenlemelerin de kabul edilmesi zorunluluğu doğabilmektedir. Bu çerçevede sıfır kurallı rekabet, rekabetin korunması ile ilgili düzenlemelerin etkin uygulanmaması sonucunda da ortaya çıkabilmektedir. Ekonomide sıfır kurallı rekabeti besleyen bir başka faktör de hızlı teknolojik gelişme ve yüksek düzeyli mal farklılaşmasıdır. Bu durumda teşebbüsler rekabeti koruyan tedbirlere uyma zorunda kalmamaktadır. Şüphesiz firmaların rekabet denetiminden kaçması imkânını yaratan ve fiilen bir sıfır kurallı rekabet durumunun ortaya çıkmasına yol açan başka faktörler de vardır.

Yukarıdaki açıklamalar sıfır kurallı rekabetin nedenleri konusunda da bir fikir vermektedir. Şüphesiz sıfır kurallı rekabet olgusunu açıklayan en önemli faktör kurumsal yetersizlikler ve tercihlerdir. Diğer taraftan sıfır kurallı rekabet olgusu, rekabet kültürünün sınırlı olduğu ülkelerde daha fazla gözlenen bir durumdur. Burada rekabet kültürü kamu ve özel sektördeki karar alıcıların ve genel olarak bireylerin rekabeti sağlayan ve koruyan kurallara uyma eğilimini ifade eder. Şayet rekabeti koruyan kurallara uyulmuyorsa bu durum rekabeti koruyan kuralların olmaması ile eşdeğer sonuçlar verecektir. Bu çerçevede sıfır kurallı rekabetin

nedenlerini anlayabilmek için fayda ve maliyetlerini göz önüne almak da yararlı olacaktır.

Sıfır Kurallı Rekabetin Fayda ve Maliyetleri

Sıfır kurallı rekabetin ekonomik alandaki maliyetleri daha fazla incelenmiş bir konudur. Rekabetin bozulmasının veya sınırlandırılmasının kaynak dağılımını ve gelir dağılımını bozucu etkileri bilinmektedir. Ayrıca sıfır kurallı rekabet ortamında teknolojik gelişmelerin rakipler arası anlaşmalarla belli bir ölçüde sınırlandırılması söz konusudur. Buna karşılık sıfır kurallı rekabet ortamının yarattığı bazı olağanüstü dinamikler ve faydalar da olabilmektedir. Ekonomik alanda sıfır kurallı rekabet, sağladığı yüksek kâr oranlarıyla ilkel sermaye birikiminin daha hızlı bir biçimde tamamlanmasına imkân verebilecektir. Diğer taraftan sıfır kurallı rekabet, firma birleşmeleri ve devralmaları yoluyla ölçek ve kapsam ekonomilerinden daha hızlı yararlanılması imkânını getirmektedir. Yine bu birleşme ve devralmalar, firmaların AR-GE çalışmalarını hızlandırmaları için gereken minimum boyuta hızla ulaşmalarını da sağlayabilecektir.

Sıfır kurallı rekabetin başka faydalarından da söz edilebilir. İlk akla gelen faydalardan birisi kamunun rekabeti koruma sürecinde yapabileceği ayrımcılıklar, keyfilikler ve özensizliklerin olumsuz etkilerinin ortaya çıkmamasıdır. Bu faktörü, rekabeti koruma sürecinde karşılaşılan kamu başarısızlığı olgusu çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu durum, rekabet otoritelerinin hükümetlerden bağımsız olmaması ile yakından ilişkilidir. Ancak rekabetin korunmasında kamu yetersizliği olgusu başka nedenlerle de ortaya çıkabilir: Bu nedenler arasında, rekabet mevzuatının yeteri kadar öngörülebilir olmaması, özellikle de güvenli limanların iyi tanımlanmamış olması, rekabet ihlâl toplumsal refaha etkisine bakılmaksızın katı bir yaklaşımla değerlendirilmesi (per se yaklaşım)veya yanlış tespitlerden hareket edilmesi önemli bir role sahiptir.

Sıfır kurallı rekabetin siyasette de bazı önemli maliyetler yaratması söz konusudur. Şüphesiz en önemli maliyet, sıfır kurallı siyasetin yol açtığı meşruiyet ve etkinlik sorunudur. Sıfır kurallı siyaset sürecinde elde edilen iktidarın meşruiyeti mutlaka tartışmalı olacaktır. Sınırlı meşruiyetin ise bazı önemli maliyetler yaratması söz

konusudur. Şüphesiz meşruiyeti tartışmalı bir siyasi iktidar zaman içinde önemli direnişlerle karşılaşacaktır. Bu durumun ekonomik alanda özellikle ve beşeri kaynaklarda ciddi tahribata yol açması söz konusudur. Diğer taraftan sıfır kurallı rekabet sürecinde en iyi olanın kazanması olasılığı da sınırlıdır. Sıfır kurallı rekabet sürecinde liyakat yerine sadakatin, bilgi ve tecrübe yerine lidere bağlılık ve tam itaatin ön plana çıkması kaçınılmazdır. Sıfır kurallı rekabet ortamında yalanın, iftiranın, şiddet kullanımının ve diğer ahlak dışı yöntemlerin kullanılması söz konusudur. Bu tür yöntemlerin egemen olduğu bir siyasi yarışta, üstün bilgi beceri ve özelliklere sahip kişilerin sahaya çıkmaktan kaçınması, sahaya çıksa da mutlaka kaybetmesi olasıdır. Diğer taraftan sıfır kurallı siyasi rekabet, ortamında düşünce ve ifade özgürlüğünü işlevsiz hale getiren bazı uygulamaların (sistemik eksik ve yanlış bilgilendirme) da söz konusu olması mümkündür. Böyle bir ortamda yolsuzlukların en üst boyutlarda gelişmesi ve bundan kaynaklanan ekonomik ve sosyal kayıpların ortaya çıkması söz konusudur.

Sıfır kurallı siyasi rekabetin faydasından söz etmek oldukça zordur. Bu konuda yine siyasi rekabetin kamu tarafından korunmasının gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan kamu yetersizliklerinin olmamasının sağlayacağı faydalardan söz edilebilir. Çünkü rekabeti koruyacak kurumların yanlış davranması veya ayrımcılık yapması hiçbir şey yapmamasından daha vahim bir olgudur. Sıfır kurallı siyasi rekabetin, bir baskı rejimi yaratması kaçınılmazdır. Bu baskı rejiminin görünürde bir siyasi istikrar sağlaması, siyasi iktidarın çok uzun yıllar iktidarda kalması olasılığı yüksektir. Bu durumun bazı istisnai “faydalar” sağlaması söz konusu olabilir. Ancak şu veya bu şekilde ortaya çıkabilecek faydaların, maliyetlerle karşılaştırıldığında ihmâl edilebilir boyutlarda olacağı muhakkaktır.

Sıfır kurallı rekabetin maliyetlerinin minimuma, faydalarının maksimuma çıkarılması için rekabeti oluşturan temel özgürlüklerin en üst düzeyde gelişmiş olması gerekir. Temel özgürlüklerin kısıtlı olduğu bir ortamda rekabet sınırlı olacağı veya hiç olmayacağı için, rekabetin korunmasından herhangi bir fayda sağlanması söz konusu olmayacaktır. Buna karşılık böyle bir ortamda rekabetin korunmaya çalışılmasının tüm muhtemel olumsuz etkileri yaşanmış olacaktır.

Türkiye’de Durum

Türkiye’de hem ekonomik hem de siyasi alanda uzun bir dönem kısıtlı özgürlüklere dayalı sıfır kurallı rekabet yaşanmıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye’de kısıtlı özgürlük ortamında rekabet dinamikleri daima sınırlı olmuştur. Buna ilaveten bu kısıtlı rekabet potansiyelini koruma yoluna da gidilmemiştir. Bu süreçte hem rekabeti sağlayan ve koruyan kurumsal düzenlemelerin eksikliği hem de bu kurallara uyma eğilimini gösteren rekabet kültürü zafiyeti önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye 1980’lerden sonra ekonomide dışa açılma sürecine ve AB ile bütünleşme perspektifine paralel olarak eşanlı bir biçimde hem sınırlı rekabetten kapsamlı rekabete geçiş, hem de sıfır kurallı rekabetten kurallı rekabete geçiş açısından önemli adımlar atmıştır. Diğer taraftan çok partili rejime geçiş ve AB ile bütünleşme sürecinde de çeşitli kesintilere ve eksikliklere rağmen ekonomide rekabet koşullarının oluşması konusunda önemli kurumsal ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak siyasi rekabetin korunması alanında yapılan düzenlemeler çok sınırlı ve kısıtlı kalmıştır. Kurallı rekabetin gelişmesinde ve işlerlik kazanmasında büyük rolü olan rekabet kültürünün gelişmesi de çok yavaş olmuş, bu bağlamda sıfır kurallı rekabet olgusu geniş kapsamlı olarak hayat bulmuştur. Diğer taraftan rekabet kültürünün zayıf olması, dış baskılarla veya tavsiyelerle gerçekleştirilen kurumsal ilerlemelerden hızlı geri adımlar atılabildiğini mümkün kılmıştır.

Türkiye’de yaşanan siyasi rekabet süreçlerinde kuralsızlık, hem kural yetersizliğinden hem de mevcut kurallara uyulmamasından kaynaklanmaktadır. Mevcut kurallara uymama eğiliminin en çok kamu kesiminde egemen olduğu görülmektedir. Kamuda mevcut kurallara uyulmamasında etkili olan temel faktörlerden birisi kuralların belli müeyyidelere bağlanmamış olması, dolayısıyla ihlallerin engellenememesidir. Diğer taraftan müeyyidelerin herkes için geçerli olmaması veya çeşitli izinlere tabi olması da kural ihlâl engellenmesini imkânsız hale getirebilmektedir. Yargının ve bazı temel düzenleyici kurumların etkin bir bağımsızlığa sahip olmaması da sıfır kurallı rekabet süreçleri yaşanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

Genel olarak rekabet kültürünün gelişmemiş olması, hem ekonomik hem de siyasi alanda rekabet ihlallerine uyulmamasını bir dezavantaj olmak bir tarafa bir avantaj (göz açıklık, iş bilirlilik) olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu durum Türkiye’de iyi işleyen bir kurallı rekabet rejimine geçişi zorlaştırmakta ve geciktirmektedir.